

Olga M. Mladenova
(Canada, University of Calgary)

Reflections on the Exploration of the Bulgarian 17th Century in the context of our Time

Abstract: The author outlines Dilyana Radoslavova's outstanding achievements presented in her 2020 book on 17th-century cultural centres, men of letters and repertory of manuscripts produced in the Bulgarian lands and shares her views on the perspectives that the book opens for further multidisciplinary research on the 17th century, a period of transition towards modernity in Bulgarian culture.

Олга М. Младенова
(Канада, Калгарски университет)

За изследването на българския XVII век в контекста на днешния ден¹

Бих желала да започна с насочване към парадоксалната връзка, която се очертава при сравнение на съвременния дигитален период с миналото. В труда на Диляна Радославова *Българската книжнина от XVII век: центрове, книжовници, репертоар* се представят резултатите от дългогодишните ѝ проучвания, свързани с анализ на 307 български ръкописа от различен тип, създадени през XVII век в българските земи и съхранявани както в България, така и в чужбина. Авторката е трябвало да ги систематизира, за да се приближи до очертаване на нуждите, задачите и целите на техните създатели, за които все още не се знае много. Едромащабните проекти, които предполагат обработка на огромен масив данни, не са рядкост в наше време. Днес те най-ярко характеризират научните изследвания в дигиталната епоха. В наше време можем да си зададем въпроси, на които е било немислимо да се търси отговор преди компютърната ера. Между проекти от този тип обаче, при които основната задача се разрешава от компютрите и ролята на изследователя е да формулира научната задача по съответен за дигитална обработка начин, от една страна, и изследването на Диляна Радославова, от друга, има съществена разлика. Ролята на компютрите в случая е само спомагателна. След внимателен анализ на ръкописния материал, при наличие на идентифициран автор, Радославова е в състояние да очертае характерните черти на неговия почерк, благодарение на което успява да установи принадлежността на незавършени или останали без подпис на калиграфа ръкописи от същия книжовник или от определена група книжовници, принадлежащи към дадена калиграфска школа.

Независимо че разглежданият труд по замисъл се отнася до предкомпютърната ера, резултатите му могат да разкрият нови перспективи, които не биха били възможни извън нашето компютърно време. На с. 30-31 са представени обобщенията на авторката за канона на писмото със следните характеристики: *големина, височина, модул, гъсто-*

¹ Въз основа на слово, произнесено при представянето на книгата на Диляна Радославова, организирано от Секцията за стара българска литература на Института за литература към БАН, състояло се на 27 април 2021 г.

та, наклон, ритмизиране, аспект и дуктус. Те могат да послужат за основа на следващ проект, в който основна роля да играят новите компютърни технологии, а задачата на изследователя ще бъде да зададе на компютъра параметри за класифициране на сканирания ръкописен текст. За осъществяване на подобен проект ще е нужно финансиране и сътрудничество с висококласифицирани компютърни специалисти. Но трудът на Диляна Радославова може да се положи в основата за по-нататъшно машинно класифициране на почерците на отделни български книжовници и техния калиграфски стил, типичен за книжовната продукция през вековете.

След автоматизиране класификацията на ръкописната продукция би следвало да се пристъпи към автоматизиране на нейното възпроизвеждане във форма, която да се разчита и сравнява не само от изследователя (както е сега), но и от компютъра. Трудоемките, ръчно набрани издания на ръкописни първоизточници ще останат в миналото. Ще се появи качествено нов кръг от източници, които ще се положат в основата на научното проучване и обобщение.

Диляна Радославова изследва българската ръкописна книжнина на прага на трансформацията ѝ от средновековна към нова по тип. Преходният характер на XVII век се характеризира и с постепенно намаляване на относителния дял на монасите и увеличаване на енорийските свещенослужители и миряните сред книжовниците, въввлечени в преписваческа дейност. Палеографските и кодикологическите параметри на тази книжнина са свързани със средновековието, репертоарът на ръкописите е с преобладаваща богослужерна насоченост, което се обуславя от нуждите на религиозната общност, но езикът им в редица случаи вече е нов, появяват се и новопреведени произведения на Теофан Елеавулк, Дамаскин Студит и Агапий Критски на ранен новобългарски език.

Впрочем Диляна Радославова събужда изследователския ми интерес още с непубликуваната си дисертация, представяща основата на нейната книга. Дамаскините, характерни за българската ръкописна книжнина от XVII, XVIII и XIX век, ме привличаха първоначално само като източник на информация за говоримия език на българите по онова време. Оказва се обаче, че лингвистичният анализ на тези текстове не може да бъде достоверен без предхождащ го текстологичен анализ. За съжаление липсват подписани, датирани и локализирани ръкописи, не се знаят имената на книжовниците, които са ги писали/преписвали, нито техните биографии. Приносно постижение на Радославова е локализирането и атрибуирането на множество анонимни ръкописи въз основа на хронологически систематизирани палеографски и кодикологични белези. Ценен е изграденият от нея скелет на българската книжовност от XVII век и детайлно документираната книжовна дейност от запад на изток и от север на юг.

Доказано е значението на църковно-административното деление на българските земи за развитието на литературния процес през този период.

Изказани са хипотези за причините, поради които преписваческата дейност е най-изявена в границите на Търновската митрополия и вътре в нея на територията на Ловешката епископия и Врачанско.

Очертан е приносът на книжовни центрове, разположени в икономически процъфтяващи планински райони, в контактни зони на влияние между Печката и Константинополската патриаршия.

Изведено е на преден план присъствието на Аджар като културно-просветен център със свой скрипторий и енорийското килийно училище при църквата „Св. Георги“, действали от 30-те години на XVII до 60-те години на XVIII век. Става ясно, че Аджар е пряк предшественик на значимите за епохата на Българското възрождение книжовно-просветни центрове, какъвто през XVIII в. става Котленският.

Диляна Радославова убедително показва, че книжовната дейност в манастирите е насочена предимно към комплектуване на необходимото за църковния живот. Първостепенна задача на центровете от енорийски тип също е да набавят нужните за енорийското богослужение книги. В ръкописите се включват текстове и песнопения за особено почитани славянски и балкански светци. Активно се възпроизвеждат и текстове от най-древния пласт на славянската книжнина, сред които произведения на Климент Охридски и поп Йеремя.

Популярните през XVI век сборници със смесено съдържание се изместват от нови видове чети-сборници, централно място сред които заемат дамаскините. В контекста на работата на Диляна Радославова се вижда, че тези нови по език и съдържание сборници са обвързани предимно с неманастирската среда.

Голяма част от изследваните от авторката ръкописи са добре съхранени и доставят естетическа наслада със своето художествено оформление. Наред с фреските и архитектурните форми на църквите от онова време, те дават възможност да се докоснем до света на техните създатели. При това осмислянето и на визуалната страна на ръкописите не може да бъде пълноценно извън рамките на обобщаващия труд на Диляна Радославова.

Българската наука имаше нужда от такъв труд. От името на колегите си, които са предимно лингвисти, но и на историци, културолози, литератори, изкуствоведи, изказвам благодарността си за труда на авторката – основа за по-нататъшно проучване на културата на българския XVII век, която много по-тясно е свързана с днешния ден, отколкото мнозина наши съвременници осъзнават този факт.